

УДК 37.017.4:37.013

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕТНІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ НА РАННІХ ЕТАПАХ ОНТОГЕНЕЗУ

Анотація: у статті досліджено психологічні особливості етнічного розвитку особистості дошкільного й шкільного віку. Проаналізовано психологічні особливості формування різних конструктів етнічної самоідентифікації дітей.

Ключові слова: етнічна самоідентифікація, етнічна самосвідомість, особистість, дошкільний вік, молодший шкільний вік.

На сучасному етапі розбудови Української держави, в умовах складної економічної й соціально-політичної ситуації питання об'єднання, консолідації нації у вимірах єдиних національних інтересів, цінностей, духовності набуває особливої актуальності й соціальної значущості. Революція Гідності сприяла значній активізації етнонаціональних конструктів сучасної молоді. Створення оптимальних умов для успішної етнічної соціалізації, самоідентифікації особистості сучасних українців вже на ранніх етапах дорослішання є важливим завданням сучасної дошкільної та шкільної ланок освіти. Необхідною умовою успішної реалізації у педагогічній діяльності етнічного виховання та активізації етнічного розвитку дітей є знання та врахування педагогами, психологами закладів освіти вікових особливостей розвитку різних етнічних конструктів свідомості дитини. Це і обумовлює високу актуальність і соціальну значущість дослідження проблеми етнічного розвитку особистості вже на ранніх етапах онтогенезу.

Розширення соціального світу дитини у дошкільному віці, усвідомлення й осмислення нею різних елементів національної культури в порівнянні з іншими етносами обумовлює активізацію її етнічної свідомості й самосвідомості. У роботах сучасних дослідників підкреслюється думка про те, що становлення

національної самосвідомості й етнічної самоідентифікації дитини починається саме у дошкільному віці (О.І.Міхалєва, Ю.І.Фоміна, І.З.Хабібуліна).

При цьому процес осмислення особистістю себе як представника певного етносу в дошкільному віці має свою специфіку. Так, згідно з Ю.І.Фоміною, активізація етнічних уявлень дитини у дошкільному віці обумовлює становлення у неї здатності до диференціації рідного й інших етносів як “свого” і “чужих”. При цьому етнічні уявлення дитини дошкільного віку про власний етнос, на думку дослідниці, є абстрактними й мало диференційованими, хоча і більш чіткими, ніж уявлення про інші етноси. У старшому дошкільному віці характеристики, які дають діти різним аспектам власного етносу, інтегруються у смислові кластери. Основою диференціації різних етносів у дошкільному віці є їх найбільш яскраві, конкретні й констатні ознаки. Тому з трьох структурних компонентів етнічної самоідентифікації особистості (культурно-історичного, географічного й антропологічного) у дітей дошкільного віку переважає антропологічний, що конкретизується в уявленнях про особливості зовнішності представників різних націй [4].

Активізація пізнавальних процесів, становлення позаситуативно-особистісної форми спілкування, зростання інтересу дітей до особистісних якостей та особливостей міжособистісних стосунків дорослих у старшому дошкільному віці визначає переорієнтацію у структурі антропологічного компоненту етнічної самоідентифікації дітей старшого дошкільного віку з пізнання зовнішніх ознак представників власного й чужих етносів на їх особистісні якості. Тому в умовах ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з творами національного фольклору відбувається їх самоідентифікація з казковими героями й подальше засвоєння етнічних цінностей, становлення етнічних особистісних якостей та поведінкових паттернів, властивих представникам свого народу. Активізація географічного й культурно-

історичного компонентів етнічної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку також відбувається переважно у міфологічній формі [4].

У дослідженнях З.Р.Амет-Уста також підкреслюється думка про те, що процеси етнічної самоідентифікації й етнодиференціації починаються вже у дошкільному віці. Згідно з вченою, у старшому дошкільному віці в умовах спілкування дитини з представниками різних етносів починається формування стильових особливостей міжетнічної взаємодії. Досвід такого спілкування сприяє активізації інтересу дитини до культури власного народу й інших народів, формуванню толерантного ставлення до представників різних національностей [1].

Процес усвідомлення дитиною смислових категорій етносу починається вже у дошкільному віці. Осмислюючи зміст і особливості власного етносу в порівнянні з іншими, дитина ідентифікує себе як представника власного етносу й визначає у себе базові етнокультурні ознаки, що поєднують її з іншими представниками власної нації. Водночас через обмеженість розвитку свідомості й особистісного зростання процеси етнічної самоідентифікації особистості у дошкільному віці є недостатньо осмисленими, а формування конструктів етнічної свідомості й самосвідомості відбувається переважно на формальному рівні етнічної самоідентифікації особистості.

Молодший шкільний вік є сензитивним періодом формування національних почуттів, цінностей, світогляду дитини, усвідомлення власної відокремленості від представників інших етносів і формування позитивних навичок міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі. Розвиток етнонаціональних конструктів свідомості молодшого школяра значною мірою обумовлений особливостями виховання, специфікою конкретного етносу, патріотичного виховання та ін. (О.Є.Євмененко). Первинне усвідомлення особистістю себе як представника певного етносу відбувається у молодшому

шкільному віці і значною мірою детерміноване специфікою етнокультурних установок у сім'ї (Т.В.Гармаєва).

Згідно з Т.А.Шамановою і Н.В.Тюкавкіною, у молодшому шкільному віці відбувається активізація когнітивної складової етнічної ідентичності молодших школярів. Становлення ціннісної складової обумовлює здатність молодших школярів визначити суб'єктивну значущість різних етнокультурних явищ для себе. Провідними мотивами етнокультурної активності дитини молодшого шкільного віку є зовнішня оцінка дорослих та регуляція дорослими такої активності дитини [5]. Етнічна ідентичність молодших школярів ґрунтується переважно на сімейних етнокультурних звичаях, цінностях, традиціях та ін. [3].

У експериментальних дослідженнях С.Б.Дагбаєвої було виявлено, що розвиток етнічної й громадянської складових національної ідентичності молодших школярів відбувається нерівномірно: у процесі ідентифікації з власним народом вони орієнтуються більшою мірою на етнокультурні ознаки (звичаї, традиції, свята, особливості побуту), ніж на громадянські [2]. Для створення оптимальних умов для забезпечення розуміння, переживання й авторського осмислення дитиною молодшого шкільного віку етнокультурних аспектів своєї етнічної ідентичності необхідна спеціальна робота педагогів, психологів закладів освіти, а також батьків. У процесі такої роботи акцент має ставитись не лише на формальні атрибути національних свят, звичаїв, традицій, але і на їх змістовні аспекти, цінності, архетипи, значні історичні події, що лежать в основі різних етнокультурних артефактів.

Здійснений аналіз літературних джерел дає можливість зробити наступні висновки. Розвиток етнічної свідомості й самосвідомості особистості починається вже на ранніх етапах онтогенезу. У процесі взаємодії з представниками різних етносів особистість вже у дошкільному віці здійснює первинну диференціацію різних етносів і культур. Розвиток свідомості дитини дошкільного віку забезпечує її переорієнтацію з зовнішніх, фізичних ознак на

особистісні якості представників різних націй. У старшому дошкільному віці, в умовах навчання і виховання, дитина ідентифікує себе з реальними та літературними представниками власного етносу, що сприяє первинному становленню у неї етнокультурних когніцій, цінностей, установок. Подальша активізація інтересу особистості до власного етносу у дошкільному віці проявляється у її спрямованості на вивчення переважно етнокультурних артефактів свого народу. Розвиток етнічних конструктів самосвідомості молодшого школяра значною мірою соціально обумовлений. З цього випливає висока значущість акцентування у діяльності педагогів, психологів загальноосвітніх навчальних закладів, батьків з етнічного виховання молодших школярів уваги дітей не лише на формальних, а в першу чергу - на змістовних, глибинних аспектах народних свят, звичаїв, традицій з метою активізації їх етнічних когніцій, цінностей, національних почуттів.